

BOLANING RIVOJLANISH DAVRI PSIXOLOGIYASI.

Dauletova Gozal Muratbayevna

Berdoq nomidagi Qoraqolpoq Davlat Universiteti
San'atshunoslik fakulteti "Psixologiya va Pedagogika" kafedra o'qituvchisi

Madaminova Nargiza Qurbanbayevna.

,amaliy psixologiya yo'nalishi talabasi

Bolalik-bu bola tug'ilgandan boshlab to yetuklik yoshigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oluvchi davr bo'lib hisoblanadi. Bu davrda bolaning miyasi, ongi, xotirasi umuman olganda bilish jarayonlarning hammasi rivojlana boshlaydi. Bolaning chaqaloqlik davri jismoniy jihatdan juda tez rivojlanish davridir. Odatda odamning yoshi tug'ilgan kundan boshlab hisoblanadi. Lekin aslida odamning dunyoga kelishi, rivojlanishi tug'ilmasdan ilgari, ya'ni ona qornidagi davridan boshlanadi. Bola onaning qorndaligi davrida, ya'ni to'qqiz oy mobaynida juda tez va juda murakkab taraqqiyot davrini boshidan kechiradi, uning keyingi rivojlanishi ona qornidagi taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir. Shuning uchun ham homiladorlik vaqtining har bir vaqti normada o'tsa va kerakli muolajalarni olib tursa chaqaloqlikning yaxshi rivojlanishini taminlaydi. Homiladorlik vaqtida vitaminli mahsulotlardan iste'mol qilsa bolaning rivojlanishiga yaxshi natija beradi.

Bola tug'ilgandan keyin u gapira olmaydi faqat ona suti bilan oziqlanadi. Bu davrda bolaga yaxshi parvarish kerak bo'ladi. Yangi tug'ilgan va bir yoshgacha bo'lgan bolalarning tashqi qiyofalari katta odamlarning tashqi qiyofalaridan ancha farq qiladi. Yangi tug'ilgan bolaning boshi gavdasiga nisbatari juda ham katta (gavdasining to'rtidan bir qismiga barobar), bo'yin deyarli yo'q darajada qisqa, gavdasi uzun, oyoq-qo'llari gavdasiga nisbatan qisqa bo'iyadi. Bu davrda bola parvarishga muhtoj bo'ladi hamda uning rivojlanishi shu davrga to'g'ri keladi. Psixolog olim D.B. Elkonin ta'kidlaganidek, "Bola jamiyat a'zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning psixikasi rivojlanib, olamni aks ettirish qobiliyati go'daklikdan yetuklik davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi. Ushbu jaiayonning o'ziga xos xususiyatlari, uning qonuniyatlarini bolalar psixologiyasi tadqiq etadi". [1, 4-b].

Bolalar psixologiyasini o'rganishda bir qator psixolog olimlar tadqiqotlar o'tkazgan. Bulardan L.S. Vigotskiy, A.N. Leontyev va shu qatorda

V.N. M yasishchev olimlarning tadqiqotlari bolalar psixologiyasini o'rganish uchun asos bo'ldi. L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy kansepsiyasi. Bu kansepsiya asosan bolalarning tarbiyasi va ta'limini oshirishga qaratilgan kansepsiyadir.

Bolaning ijtimoiy madaniy muhiti, xotira, diqqat, taffakur, nutq, sezgi kabi bilish jarayonlarning rivojlanishini L.S. Vigotskiy o'rgangan. Masalan: bola ijtimoiy muhit bilan rivojlanadi tashqi olamda bo'layotgan narsa hodisani ko'radi hamda eshitadi. Shu boisdan uning taffakuri rivojlana boshlaydi. Tashqi olamda qurollardan foydalanadi. Bola

oʻyinchoqlar oʻynaydi undan turli narsalar yasaydi. Hamda tashqi olamdagi bolayotgan voqea hodisalarni taffakuri orqali idrok qiladi.

Daraxtlarning qimirlashi, tovushlarni eshitishi orqali bolaning ongi rivojlana boshlaydi. Ranglarni ajratish hamda nutqini rivojlantirish ham ijtimoiy muhit bilan bogliq. Bolaning rivojlanayotgan vaqtda unga juda etiborli boʻlish kerak. Agar bola tengdoshlariga nisbatan kamharakat hamda tovushlarni ajrata olmaslik, ranglarni ajrata olmaslik holatlari kuzatilsa uning psixologik jihatdan orqada qolmaganligi emas balki unga vaqtida psixologik qurollardan toʻgʻri foydalanmaganligidir.

Bunga yana misol qilib bolaning kiyinishida toʻgʻri ketma ketlikda kiyilmaganligini ham olsak boʻladi. Bu ham psixologik orqada qolish emas, vaqtida psixologik qurollardan toʻgʻri foydalanmaganligidir. Bola rivojlanishida psixologik qurollardan toʻgʻri foydalanish uning miyasining rivojlanishiga yaxshi tasir koʻrsatadi. Masalan unga mazayka oʻyinchoqlardan oʻynatish xotiraning hamda tafakkurning rivojlanishida katta ahamyatga ega.

"Maʼlum yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlarini bilmay turib, ularga maqsadga muvofiq ravishda taʼlim va tarbiya berib boʻlmaydi. Bolaning har bir yoshi oʻz qiyinchiliklariga ega boʻladi va oʻziga nisbatan maxsus munosabatda boʻlishni talab qiladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarga nisbatan psixologik jihatdan toʻgʻri keladigan va yaroqli boʻlgan narsa, koʻpincha oʻsmirlarga nisbatan yaroqsiz va xato boʻlishi mumkin. Biroq oʻqituvchi, tarbiyachi shunchaki maʼlum yoshdagi oʻquvchi bilan emas, balki konkret bir oʻquvchi bilan, individual shaxs bioʻlan ishlaydi. Oʻquvchining bilishi mutlaqo zarur boʻlgan individual farqlar bitta yosh doirasida nihoyat darajada katta boʻladi." [2,11-b].

Bola tugʻilgandan keyin uning oʻsish davrlari bir biridan bir muncha farq qiladi. Yangi tugʻilgan chaqoloq bilan 2-4 oylik chaqoloq orasida ham birmuncha farq bor. 1 yoshli bola bilan 2-3 yoshli bola orasida ham farq bor. Bola hayotining hat bir oyi uning psixik va fiziologik rivojlanishida muhim ahamyatga ega. Uning shu davrlar ichida psixologiyasi va xarakteri xulq atvori rivojlanishida davom etadi. Masalan bola tugʻilgandan keyin 3 oy oʻtgach boshini koʻtarib qorni bilan yotib boshlaydi. 6 oylik vaqtda esa oʻtiradigan boʻladi. 1 yoki 2 oylikda yaqinlarini tanib boshlaydi. Begonalarni koʻrsa yotsiraydi. Psixologik va pedogogik tajribalardan malumki bola tugʻilgandan boshlab uning maktabga borguncha vaqti bir necha davrlarga boʻlinadi. Bular quydagilar;

1. Tugʻilgandan bir yoshligacha; chaqaloqlik davri (hayotining birinchi oyi); hayotining birinchi yili - goʻdaklik davri.
2. Bir yoshdan uch yoshgacha: ilk bolalik davri.
3. Uch yoshdan yetti yoshgacha: maktabgacha boʻlgan davr.

Bola psixologiyasining bu davrlari tajribalar va kuzatishlar natijasida qabul qilingan boʻlsa ham lekin bu absalyut emas. Chunki bola yosh davrlarini ajratishda qatʼiy chegara yoʻq. Chaqoloqlik davrda bolaning eng psixologik va fiziologik jihatdan ancha rivojlanadigan davr boʻlib hisoblanadi.

Ikkinchi davrda esa unda yurish, gapirish oʻyinchoqlarni taxlash kabi harakatlarni kuzatish mumkin. Uchinchi davrda bolada toʻliq gapirish va narsalarni aniq tushuntirish hamda 1 va 2 davrlarga qaraganda yaxshi rivojlangan davr bolib hisoblanadi. Bolaning bu davrda rivojlanishida yaxshi ovqatlanish katta ahamiyatga ega. Taniqli psixolog olim bola rivojlanishida quydagi fikrlarni aytib oʻtgan:

"L.S.Vigotskiyning fikricha, psixik taraqqiyotning harakatlimtiruvchi kuchi taʼlimdir. Taʼlim psixik taraqqiyotni oʻz ortidan tortadi va uni tezlashtiradi. U kutilgan natijani berishi uchun taraqqiyotdan oldin boʻlishi, yaʼni rivojlanishning eng yaqin zonasiga moʻljal olishi lozim". [3,23-b].

Ya'ni bunda bola rivojlanishida ta'limning oʻrni katta. Bola maktabga bormasdan oldin unga uy sharoitida turli xil oʻyinlar orqali ta'lim bersa uning psixologiyasining rivojlanishiga yaxshi natija beradi. Bogʻchada esa hayvonlarning nomlarni va mazaykalardan foydalansa bolaning aqliy jihatdan faolyati ancha rivojlangan boʻladi.

Xulosa oʻrnida shuni aytishimiz mumkinki inson tugʻilgandan keyin uning yashash tarzi va hayotining mukammal boʻlishida bolalik davri muhim ahamiyatga ega. Chunki inson oʻqishda ta'lim olishi, tengdoshlariga nisbatan bir xil rivojlanishi, tashqi olamda boʻlayotgan voqea hodisalardan xabardor boʻlishi, bularning hammasida bolalik davri muhim ahamiyatga ega. Agar bolaning tugʻilgandan keyin uning yetuklik yoshiga yetaman deguncha boʻlgam vaqtida unga yaxshi parvarish qilinmasa, toʻgʻri ovqatlanmasa bola tengdoshlariga nisbatan psixologik va fiziologik jihatdan orqada qoladi. Tashqi olamdagi narsalarni toʻgʻri idrok qila olmaydi. Uning psixologiyasi rivojlanishida xotira, idrok, tafakkur, nutq, diqqat kabi psixologik bilish jarayonlarining rivojlanishiga etibor berishimiz kerak.

Bolalarni ta'limga psixologik jihatdan tayyrolashda unga psixologik oʻyinlar oʻynatish. Diqqatini rivojlantirish uchun diqqatni tortadigan oʻyinlar oʻynatish hamda xotirasini rivojlantirish uchun esa har xil rasmlardan foydalanish rasmlarni ketma ketlikda taxlash ham xotira va diqqat hamda tafakkurning rivojlanishiga yordam beradi. Raqamlardan sanash bu ham bolaning psixologiyasining rivojlanishiga yaxshi natija beradi. Bola rivojlanishida uning xotira, diqqat, idrok bilish jarayonlarni aniqlashda psixologiyada bir qancha metodikalar bor.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR;

1. Nishanova Z. va Alimova G.: "Bolalar psixologiyasi va uni oʻqitish metodikasi": M; Toshkent-2006 yil: 4- bet.
2. Nishanova Z.T, Kamilova N.G, Abdullayeva D.U, Xolnazarova M.X.: "Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya". M: Toshkent-2018; 1-bet.
3. Nishanova Z.T; ALIMOVA G.F; Turgʻunboeva A.G; Asranboeva M.X. "Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi" M: Toshkent-2017; 23 bet.